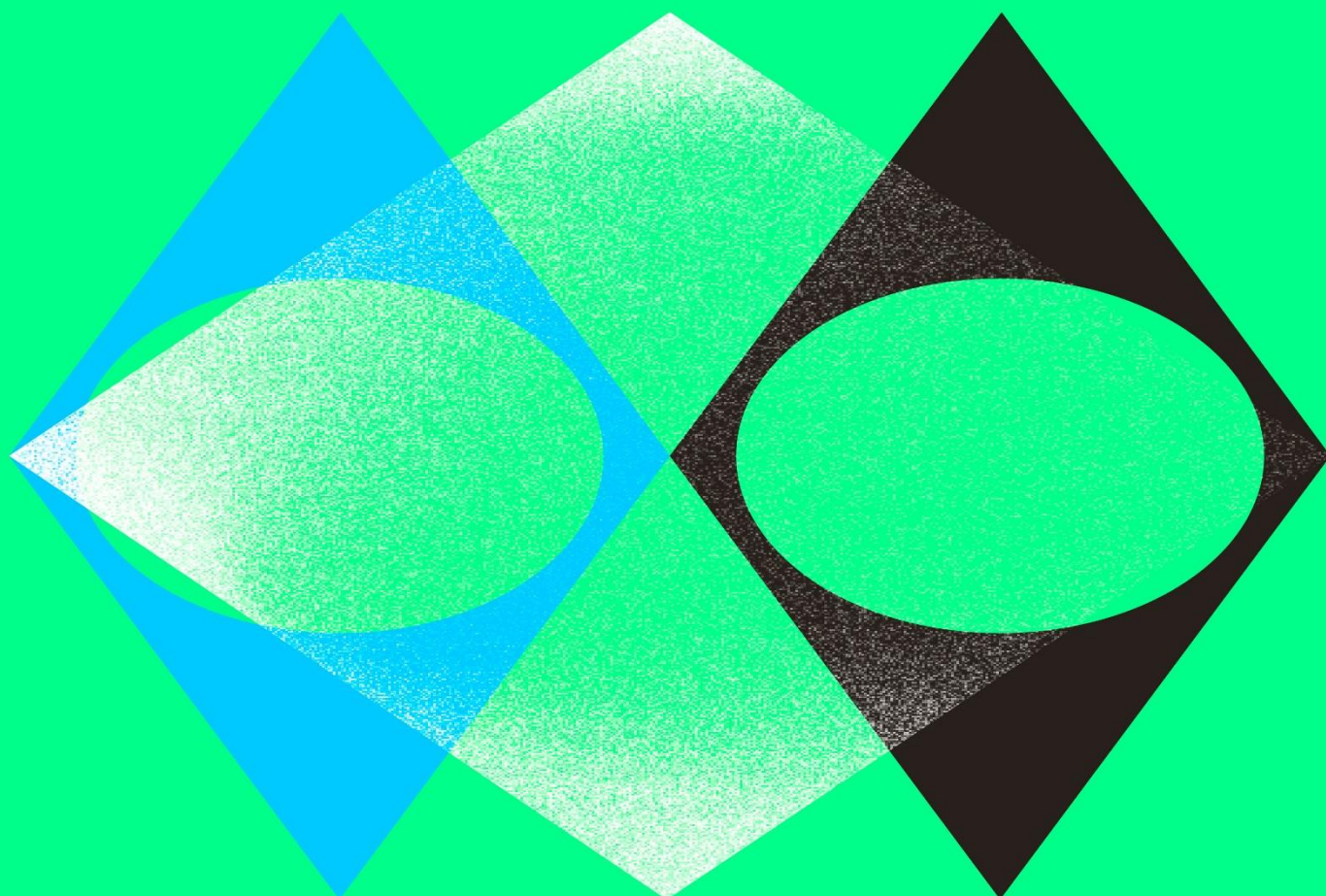

Horizon 2035

Feitendossier thema 2

De transformatieve kracht van cultuurbeleid

Inhoud

Samenvatting	2
1. De transformatieve kracht van cultuur.....	4
1.1. <i>De waarde van cultuur</i>	4
1.1.1. De economische waarde van cultuur	4
1.1.2. De sociale waarde van cultuur	5
1.1.3. De gezondheidswaarde van cultuur	6
1.1.4. De cognitieve waarde van cultuur	7
2. De transformatieve kracht van cultuurbeleid	8
2.1. <i>Disclaimer(s)</i>	8
2.2. <i>Cultuurbeleid en andere beleidsdomeinen</i>	9
2.2.1. Cultuur- & (volks)gezondheidsbeleid.....	10
2.2.2. Cultuur- en welzijnsbeleid	11
2.2.3. Cultuur- & onderwijsbeleid	12
2.2.4. Cultuur- & sportbeleid.....	14
2.2.5. Cultuur- & sociaal beleid.....	15
2.2.6. Cultuur- & migratie- en diversiteitsbeleid.....	16
2.2.7. Cultuur- & duurzaamheidsbeleid	17
2.2.8. Cultuur- & digitale transformatie en mediabeleid	19
2.2.9. Cultuur- & ruimtelijke ordening en stadsontwikkelingsbeleid	20
3. Randvoorwaarden voor transformatieve kracht	21
4. Referenties	23

Samenvatting

Transformatieve kracht van cultuur

Cultuur – begrepen in termen van meetbare cultuuruitingen en dus de capteerbare waarde van culturele uitingen/artefacten/objecten (inclusief kunsten, erfgoed en sociaal-cultureel werk) – heeft **intrinsieke waarde**, maar kan ook op andere domeinen waardevol zijn:

- **Economische** waarde: direct, indirect, regeneratief, creatief stimulerend en innoverend;
- **Sociale** waarde: draagt bij aan sociale vaardigheden, sociaal kapitaal, sociale cohesie, sociale inclusie, lokale identiteit en gemeenschapsvorming;
- **Gezondheids**waarde: in kader van preventie, mentale en fysieke gezondheid, ouderdom, herstel en zorg;
- **Cognitieve** waarde: ontwikkeling van cognitieve vaardigheden, creativiteit en innovatie en cultuur als leermiddel in onderwijs(prestaties).

Transformatieve kracht van cultuurbeleid

Transformatief cultuurbeleid maakt gebruik van cultuur en kunst om **fundamentele maatschappelijke veranderingen** teweeg te brengen. Het vertrekt vanuit maatschappelijke uitdagingen en zoekt samenwerking met andere beleidsdomeinen op een manier waarbij beide partijen hun eigen doelstellingen kunnen realiseren. Mogelijke samenwerkingsverbanden tussen cultuurbeleid en andere beleidsdomeinen zijn de volgende (dit is geen exhaustieve opsomming):

- Cultuur- & (volks)gezondheidsbeleid
- Cultuur- & welzijnsbeleid
- Cultuur- & onderwijsbeleid
- Cultuur- & sportbeleid
- Cultuur- & sociaal beleid
- Cultuur- & migratie- en diversiteitsbeleid
- Cultuur- & duurzaamheidsbeleid
- Cultuur- & digitale transformatie en mediabeleid
- Cultuur- & ruimtelijke ordening en stadsontwikkelingsbeleid

Disclaimer(s)

Bij deze nota dienen enkele belangrijke kanttekeningen gemaakt te worden:

- Cultuur kan wel degelijk iets veranderen, maar men moet opletten met het generaliseren van die effecten. Het bestaande onderzoek is vaak niet voldoende sterk om er verregaande causale uitspraken erover te doen.
- Het idee van cultuur als *driver* en *enabler* leeft internationaal sterk, maar is niet vrij van kritiek. De cultuursector mag niet verantwoordelijk gesteld worden voor het beslechten van maatschappelijke problematieken, ook andere beleidsdomeinen dienen hierin verantwoordelijkheid op te nemen.
- Er is ook **nood aan meer beleidsevaluatieonderzoek** om de transversale kracht van cultuurbeleid in kaart te brengen.

Het gaat over het zoeken van een **balans tussen** het (louter of verregaand) **instrumentaliseren** van cultuur **en** haar (veel- of alles belovende) **potentieel**. Bovendien kunnen bepaalde maatschappelijke uitdagingen enkel effectief aangepakt worden wanneer verkokering tussen beleidsdomeinen wordt doorbroken en verschillende domeinen samenwerken, in een gemeenschappelijke richting en met een gedeelde doelstelling. Daartoe is bewustzijn voor 'collectief handelen' en 'collectieve impact' belangrijk.

1. De transformatieve kracht van cultuur

Vooraleer in te gaan op de transformatieve kracht van cultuurbeleid, is het relevant te kijken naar welke transformatieve kracht cultuur zelf in zich draagt. De algemene term ‘cultuur’ – hier gehanteerd omwille van de beperkte omvang – interpreteren we binnen deze nota als meetbare cultuuruitingen, zijnde de capteerbare waaier van culturele uitingen/artefacten/objecten (zowel de kunsten, erfgoed als sociaal-cultureel werk). Deze afbakening sluit aan bij de methodologische keuze in het onderzoek ‘[De waarde van cultuur](#)’, waar eveneens wordt vertrokken van een werkbare, meetbare invulling van cultuur zonder de bredere, antropologische betekenis ervan te ontkennen (Verhoeven et al., 2024b). Cultuur beslaat hier verschillende vormen, waarbij de ene vorm voor bepaalde effecten of gevolgen relevanter is dan de andere. Deze afbakening dient bij het lezen van onderstaande elementen dan ook door de lezer in gedachte gehouden te worden.

1.1. De waarde van cultuur

Cultuur an sich is waardevol. In de zogenaamde ‘intrinsieke waarde’ van cultuur, een positie die aansluit bij het *l’art pour l’art* principe, wordt cultuur waardevol bevonden omwille van haar intrinsieke kwaliteiten zoals schoonheid, esthetische beleving, creativiteit, expressie en zingeving. Echter, de waarde van cultuur overschrijdt dit. Cultuur is ook van waarde omdat het wenselijke effecten op mens en samenleving heeft. Een systematische literatuurstudie omtrent de waarde van cultuur¹ toont dat cultuur economische en sociale effecten heeft, de gezondheid positief beïnvloedt en het welzijn en cognitief vermogen van individuen versterkt (Verhoeven et al., 2024b). Deze effecten worden zowel op individueel als op collectief niveau (bv. op gemeenschapsniveau) vastgesteld. Hieronder geven we een beknopt overzicht van de verschillende domeinen waarop cultuur waarde creëert.

1.1.1. De economische waarde van cultuur

Cultuur en cultuurparticipatie hebben een economische waarde. Literatuuronderzoek naar de economische waarde van cultuur onderscheidt vier dimensies: (1) directe, (2) indirecte, (3) regeneratieve en (4) innovatieve en creatief stimulerende waarde (Verhoeven et al., 2024a).

¹ Voor een overzicht van alle referenties, kunnen de individuele nota’s omtrent de waarde van cultuur geraadpleegd worden op <https://www.cultuuronderzoek.be/onderzoek/publicaties/>.

De **directe** economische waarde van cultuur bestaat uit economische transacties en rechtstreekse inkomsten (bv. ticketverkoop, merchandising, verhandeling van kunst etc.) alsook een optionele waarde van cultuur (de potentiële inkomsten ofwel de toegekende waarde aan niet markt-goederen, vaak gemeten a.d.h.v. de bereidheid tot betalen).

Daarnaast heeft cultuur een **indirecte** economische waarde en fungeert ze als katalysator voor bredere economische effecten. Dit manifesteert zich in spill-over effecten (de financiële opbrengsten die ontstaan door de bijdrage aan de lokale economie via bijvoorbeeld jobcreatie en regionale productie) en aantrekkelijkheid (de versterkte lokale en regionale ontwikkeling wat lokale bestedingen stimuleert). Bijkomend hebben culturele activiteiten een positieve impact op het Bruto Binnenlands Product (BBP) per capita. Mogelijke verklaringen hiervoor zijn de stijging in werkgelegenheid (door de jobs die cultuur creëert, of omdat cultureel kapitaal economische voordelen oplevert in de vorm van toegang tot werkgelegenheid) en de samenhang tussen de instroom van (hoogopgeleide) kenniswerkers en de aanwezigheid van cultuur.

Ten derde kan cultuur optreden als motor voor **regeneratie**. Enerzijds gaat het daarbij om de herbestemming van vastgoed, waarbij kunst- en cultuurprojecten worden ingezet om infrastructuur nieuw leven in te blazen. Anderzijds kan cultuur bijdragen aan de revitalisering van buurten en regio's met een beschadigd imago.

Tot slot kan cultuur ook **creatief** en **innovatief stimulerend** werken. Culturele sectoren genereren creatieve spill-over effecten die een invloed hebben op de vindingrijkheid en efficiëntie van niet-culturele ondernemingen en langs die weg economische (meer)waarde genereren. Artistieke, wetenschappelijke en economische creativiteit in cultuur zorgen voor innovatie (o.a. marktgerichte ideeën) en economische groei.

1.1.2. De sociale waarde van cultuur

Cultuur en cultuurparticipatie leveren tevens een cruciale sociale bijdrage. Literatuuronderzoek naar de sociale waarde van cultuur onderscheidt vijf dimensies: (1) sociaal kapitaal, (2) sociale vaardigheden, (3) sociale cohesie, (4) sociale inclusie en (5) lokale identiteit en gemeenschapontwikkeling (Goemaere et al., 2025b).

Ten eerste bevordert cultuurparticipatie de ontwikkeling van **sociaal kapitaal**, wat zowel vanuit individueel als collectief perspectief kan benaderd worden. Sociaal kapitaal uit zich in de uitbreiding van sociale netwerken van individuen (en de wederzijdse hulpbronnen en voordelen hierin). Zowel *bonding* (binnen groepen) als *bridging* (tussen groepen) sociaal kapitaal wordt dan versterkt.

Daarnaast draagt cultuurparticipatie bij aan de ontwikkeling van **sociale vaardigheden** van individuen, zoals communicatie, empathie en samenwerking. Dit is vooral relevant voor jongere leeftijdsgroepen en verschillende sociaal kwetsbare groepen die moeilijkheden (kunnen) ondervinden in hun dagelijkse sociale interacties (bv. personen met een hersenstoornis of (verworven) hersenletsel, sociaal-cognitieve problemen, autismespectrumstoornis, leerstoornis(sen) of andere communicatieproblemen).

Ten derde wordt **sociale cohesie** bevorderd door gedeelde culturele ervaringen, die vertrouwen en samenwerking binnen en tussen groepen stimuleren.

Bijkomend vergroot cultuurparticipatie de **sociale inclusie** van groepen in de samenleving met een verhoogd risico op isolatie en eenzaamheid (bv. ouderen, thuislozen, etnisch-culturele minderheden, mensen met mentale gezondheidsproblemen en gedetineerden).

Tot slot speelt cultuur een rol bij het versterken van de lokale **identiteit** en **gemeenschapsontwikkeling**. De aanwezigheid van cultuur in het straatbeeld (bv. in de vorm van straatkunst, culturele ruimtes of erfgoed), kan de plaatsgebondenheid van inwoners en dus hun lokale gemeenschapsidentiteit versterken.

1.1.3. De gezondheidswaarde van cultuur

Cultuur en cultuurparticipatie hebben ook een significante impact op gezondheid. Literatuuronderzoek naar de gezondheidswaarde van cultuur onderscheidt opnieuw vijf dimensies: (1) preventie, (2) mentale gezondheid, (3) fysieke gezondheid, (4) ouderdom en (5) herstel en zorg (Goemaere et al., 2025a). In alle gevallen kan cultuur een positieve bijdrage leveren via preventie of bevordering van het herstel. Dat betekent uiteraard niet dat cultuur een wondermiddel is dat altijd, bij iedereen een positief effect heeft.

Ten eerste kunnen cultuur en cultuurparticipatie **preventief** werken door het promoten van gezond gedrag, het reduceren van stigma en het creëren van een sterker bewustzijn omtrent bepaalde gezondheidsproblematieken. Cultuurparticipatie versterkt de mentale weerbaarheid van individuen door het tegengaan van psychische en psychosomatische klachten of het inzetten op stress- en angstreductie.

Op vlak van **mentale gezondheid**, is cultuur het krachtigst en zorgt participatie voor een verbeterde mentale gezondheid en mentaal welzijn. Mogelijke verklaringen voor deze positieve impact zijn zowel het creatieve als sociale aspect van cultuurparticipatie.

Ten derde kan cultuurparticipatie ook ingezet worden om de algemene gezondheid, en dus zowel de mentale als **fysieke gezondheid**, van individuen te bevorderen.

Ten vierde kan cultuur een belangrijke rol vervullen in gezond(er) **ouder worden**. Vaak krijgt dit vorm in het opzetten van gezondheidsstimulerende cultuurprojecten en -interventies met ouderen als doelgroep.

Tot slot kan cultuurparticipatie een waardevol onderdeel zijn van de **zorg** voor gezondheidszorggebruikers en mensen met bepaalde gezondheidsnoden of -problematieken (bv. mensen met chronische gezondheidscondities, beroerte- en kankerpatiënten). In contact komen met cultuur of hier actief aan deelnemen, kan de gezondheidsproblematiek van de betrokkenen verbeteren of op een andere manier bijdragen aan hun **herstel**. Dit laatste is voornamelijk van toepassing bij het herstel van mentale gezondheids-problematieken (bv. verwerken van trauma) en kan zich zowel in klinische als niet-klinische contexten afspelen.

1.1.4. De cognitieve waarde van cultuur

Tot slot kan cultuur(participatie) op cognitief vlak een rol spelen. Daarbij worden doorgaans drie dimensies onderscheiden: (1) cognitieve vaardigheden, (2) cognitieve ontwikkeling van creativiteit en innovatie en (3) cultuur als leermiddel in onderwijs(prestaties).

Cultuur en cultuurparticipatie kunnen bijdragen aan de ontwikkeling en het behoud van **cognitieve vaardigheden**. Het gaat onder andere om cognitieve prestaties en functies (bv. episodisch geheugen² en executieve functies³), receptieve en uitdrukingsvaardigheden, verwerkingssnelheid en visueel-ruimtelijke cognitie. Onderzoek bij volwassenen en ouderen focust zich voornamelijk op (het voorkomen van) cognitieve achteruitgang, terwijl bij kinderen en jongeren de focus meer ligt op het opbouwen van dergelijke vaardigheden.

Ten tweede stimuleert cultuur(participatie) **creativiteit en innovatie**, (mogelijk) omwille van haar inspirerend vermogen. Cultuur(participatie) bevordert artistieke creativiteit (o.a. zelfexpressie d.m.v. kunst, associatief visueel denken en creatieve verbeelding), zet aan tot zelf creëren en stimuleert creativiteit in de bredere zin van het woord (o.a. verbale, kritische denkvaardigheden, innovatief connecteren en associëren, problemen identificeren). Dit kan leiden tot innovatieve ideeën en ingezet worden in verschillende sectoren.

Verder kan cultuur(participatie) ingebracht worden in **onderwijs als leermiddel, methode, expertise** of als specifieke **leercontext** voor het realiseren van onderwijsdoelen op het vlak van kwalificatie (kennis of vaardigheden), socialisatie (functioneren in de samenleving) en

² Het episodisch geheugen is het geheugen waarmee we persoonlijke ervaringen of gebeurtenissen herinneren.

³ Executieve functies zijn de denkprocessen die ons helpen om doelgericht te handelen.

subjectificatie (persoonsvorming). In onderzoek wordt vaak gesproken over ‘cultureel kapitaal’⁴. Dit zorgt voor betere onderwijsuitkomsten doordat het bepaalde vaardigheden bevordert en de beoordeling van leerkrachten beïnvloedt (zij interpreteren cultureel kapitaal als indicatoren van academische competentie). Hierin bestaan sociale verschillen. Individuen uit hogere SES-gezinnen kunnen hun cultureel kapitaal vaker benutten voor schoolsucces dan kinderen uit lagere SES-gezinnen. Ook factoren zoals ouderlijke betrokkenheid, regio, gender en etnisch-culturele achtergrond spelen daarbij een rol.

2. De transformatieve kracht van cultuurbeleid

2.1. Disclaimer(s)

Alvorens in te gaan op hoe cultuur kan ingezet worden voor het bevorderen van maatschappelijke veranderingen via de samenwerking tussen cultuurbeleid en andere beleidsdomeinen, maken we enkele kanttekeningen. Ten eerste beslaat de gehanteerde **term ‘cultuur’** binnen deze nota verschillende culturele domeinen en disciplines. Verder zijn de opgenomen onderzoeken **individuele studies** die telkens plaatsvinden onder verschillende condities en in verschillende contexten. Ten derde is er weinig wetenschappelijk onderzoek dat ingaat op de causale effecten van cultuur of cultuurbeleid op maatschappelijke veranderingen en/of andere beleidsdomeinen, waardoor we **lang niet altijd causaliteit** kunnen **claimen** met betrekking tot de vermeende effecten van cultuur(beleid). Het onderstaande moet dus eerder gelezen worden als een verzameling van aanwijzingen die erop wijzen dat **cultuur(participatie) potentieel heeft op maatschappelijk en beleidsniveau**, veeleer dan als hard bewijs dat het dat ook (altijd) heeft.

Bijkomend dient men **waakzaam** te zijn met betrekking tot het (volledig) **verantwoordelijk** stellen van de **cultuursector** als actor die maatschappelijke problematieken zal of moet beslechten. Enerzijds leeft internationaal sterk het idee van transversaal cultuurbeleid dat de rol van cultuur in het bevorderen van inclusieve en duurzame samenlevingen erkent (Unesco, 2025). Unesco stelt dat cultuur onder andere divers multilateralisme mogelijk maakt, contextgevoelige klimaatmaatregelen stimuleert, representatieve digitale transformatie ondersteunt en bijdraagt aan gendergelijkheid en inclusieve economische groei. Haar

⁴ Cultureel kapitaal bestaat o.a. uit cultuurparticipatie, leesgewoontes en -gedrag en deelname in (culturele) extra curriculaire activiteiten. Soms worden ook andere – minder aan cultuur gerelateerde – indicatoren hieronder opgenomen (bv. internetgebruik, documentaires, sport en bezigheden van ouders).

integratie in duurzame ontwikkeling is volgens Unesco een praktische noodzaak en mede op MONDIACULT 2025 stelde Unesco cultuur dan ook voor als nieuwe 18^e *Sustainable Development Goal*. Anderzijds komt er vanuit het veld zelf en vanuit onderzoekers **kritiek** op dit idee van **cultuur als driver en enabler**. Er is een tegenbeweging die stelt dat we cultuur moeten loskoppelen van dit discours en terug moeten naar de kern van wat cultuur is en niet waarvoor het allemaal ingezet kan worden (O'Connor, 2025).

2.2. Cultuurbeleid en andere beleidsdomeinen

Transformatief cultuurbeleid maakt gebruik van cultuur en kunst om **maatschappelijke veranderingen** teweeg te brengen, zichtbaar te maken, aan te kaarten of in vraag te stellen. Hiervoor is samenwerking met andere beleidsdomeinen noodzakelijk. Daarbij ligt de nadruk op thema's als culturele democratie, duurzaamheid, sociale inclusie en het aanpakken van wereldwijde uitdagingen zoals klimaatverandering en technologische veranderingen.

Transformatief cultuurbeleid zet cultuur in om maatschappelijke doelstellingen in haar eigen en andere beleidsdomein(en) te ondersteunen, realiseren, versterken of in vraag te stellen. Dit idee bouwt verder op de reeds besproken waarden van cultuur waar cultuur als hefboom voor positieve verandering fungeert. Het is duidelijk dat cultuur de capaciteit heeft om die transformatieve kracht te leveren.

De verschuiving naar een beleid dat cultuur hoofdzakelijk verantwoordt vanuit haar maatschappelijke effecten – bv. op economische groei, sociale cohesie, stedelijke vernieuwing of werkgelegenheid – is een duidelijke Europese tendens (Belfiore, 2002; Vestheim, 1994). Een beleid waarin publieke investeringen in cultuur uitsluitend in dergelijke termen worden beoordeeld, ook wel 'ongewenste instrumentalisering' genoemd, – waarin uitsluitend gesproken wordt in termen als "waarde voor uw geld" en cultuur(subsidies) louter als tool voor het realiseren van andere doelen gezien wordt – is echter niet duurzaam op lange termijn (Caron, 2020; Belfiore, 2002). De intrinsieke waarde van cultuur (o.a. de culturele activiteit als doel op zichzelf) blijft essentieel en mag niet uit het oog verloren worden.

De cultuursector en -beleid kunnen zowel transformatief werken op een *outside-in* (openstaan voor maatschappelijke signalen) als *inside-out* (van binnenuit bijdragen aan verandering) manier. Beide hoeven elkaar niet uit te sluiten en kunnen gecombineerd worden. Een voorbeeld hiervan is wanneer cultuureducatiebeleid ontstaat als reactie op maatschappelijke trends of gebeurtenissen die het discours, het denken of de aandacht rond een bepaald thema – zoals onderwijs via cultuur – beïnvloeden (Steigerwald, 2021). Concreet

gebeurde dit in Duitsland bijvoorbeeld na de bekendmaking van de resultaten van het PISA-onderzoek waaruit bleek dat een groot deel van de schoolkinderen slecht presteerde op vlak van lezen en wiskunde (Artelt et al., 2001; Prenzel et al. 2003). Vooral kinderen met een migratieachtergrond zouden de lagere resultaten verklaren, aangezien het onderwijsbeleid er niet in slaagde om hen gelijke onderwijskansen te bieden. Bijgevolg werd de nadruk meer gelegd op individuele ontwikkelingen (persoonlijke vaardigheden) die cultuureducatie kan teweegbrengen (Steigerwald, 2021). Cultuureducatie werd binnen het beleid naar voor geschoven als een mogelijke manier om deze ongelijkheid te compenseren. Een ander voorbeeld dat zowel de *outside-in* als *inside-out* benadering hanteert, is het **sociaal-cultureel volwassenwerk**. Actieve organisaties binnen dit domein zijn “vrije en spontane initiatieven van en voor burgers die gefocust zijn op waarden en overtuigingen die ze als burgers delen” (Vermeersch, Siongers & Spruyt, 2024, p. 4). Sociaal-cultureel volwassenwerk heeft een maatschappelijke bewegingsfunctie, dient als een vertegenwoordiger van het collectief en is gericht op samenleven en het bevorderen van gemeenschap.

2.2.1. Cultuur- & (volks)gezondheidsbeleid

De waarde van cultuur voor gezondheid werd reeds besproken (zie sectie 1.1.3). De Wereldgezondheidsorganisatie riep de gezondheidssector op om contact te leggen en samen te werken met verschillende sectoren en partijen, waaronder de cultuursector (WHO, 2019). Daarnaast raadt ze beleidsmakers in gezondheidsbeleid aan cultuur te incorporeren in de opleiding van gezondheidsprofessionals (Fancourt, Sheel & Fietje (2020) in Dow et al., 2023, p. 156). Een focus op specifieke gezondheidsproblemen, lokaal cultuuraanbod en *evidence based* werken (beroep doen op onderzoek(ers)) zou ook de overtuigingskracht en het succes van dergelijke samenwerkingsinitiatieven verhogen (Dow et al., 2023). Aan landen wordt gevraagd meer intersectioneel te werken, zowel binnen als tussen traditionele beleidsdomeinen, en met groepen die zowel publieke gezondheids- als kunstinstanties omvatten, en zo het potentieel van cultuur voor de publieke gezondheid te realiseren (Dow et al., 2023; WHO, 2019). Gezondheid en welzijn worden het best bereikt als de hele overheid samenwerkt (WHO, 2019). Beleidsinspanningen kunnen plaatsvinden op verschillende niveaus, zowel centraal (de staat) en lokaal niveau, maar ook intergouvernementeel (internationaal) en interdepartementaal niveau zijn mogelijk (Dow et al., 2023). De meest veelbelovende en concrete verbintenissen worden gedaan wanneer ministeries of instanties op het gebied van gezondheidszorg en kunst samenwerken bij de ontwikkeling van beleid.

2.2.2. Cultuur- en welzijnsbeleid

Naast gezondheid, kan cultuur(participatie) ingezet worden voor welzijn. Creatieve activiteiten kunnen welzijn (sociale zorg en (mentale) gezondheid) ondersteunen, dit kan bijvoorbeeld in de vorm van een samenwerking tussen kunstorganisaties en welzijnsorganisaties (Fortier & Coulter, 2021). Om dergelijke samenwerkingsprojecten duurzaam op te schalen, is beleid (en infrastructuur) nodig (Rodriguez et al., 2025). Nu is het vaak de cultuursector zelf die het voortouw neemt in beleidsontwikkeling. Voor een succesvolle opschaling van beleid op dit kruispunt is het noodzakelijk de gezondheidssector actiever te betrekken, wetgevende en regulerende kaders voor het ondersteunen van kunst in geestelijke gezondheidszorg uit te werken en lokale bottom-up beleidsinitiatieven te versterken. Echter, de complexiteit van het systeem en beleid is een factor die impact heeft op deze cross-sectorale samenwerking en zowel de mogelijkheid om samen te werken over sectoren heen als zich in te passen in of overeen te komen met (lokale en nationale) beleidsagenda's beïnvloedt (Fortier & Coulter, 2021).

De Europese Commissie formuleert in het recent gepubliceerde OMC-rapport over cultuur en welzijn enkele aanbevelingen voor beleidsmakers. Deze zijn bedoeld om het potentieel van cultuur- en gezondheidsbeleid te benutten voor zowel individueel als maatschappelijk welzijn, en dit op een rechtvaardige en duurzame manier (European Commission, 2025). Het rapport benadrukt daarbij het belang van een nationale strategie voor cultuur en gezondheid die gericht is op gezondheidsbevordering en ziektepreventie, een platform en competentienetwerk voor cultuur en gezondheid op, het implementeren van cultuur- en gezondheidsprogramma's die verschillende gezondheidsdoelen ondersteunen, het 'koppelen van instellingen' tussen de culturele en gezondheids- of zorgsector, nationale campagnes rond cultuur en gezondheid om het bewustzijn te vergroten en belangen te behartigen, (interdisciplinair) onderzoek en duurzame cross-sectorale financiering.

Ook andere welzijnsthema's zoals kinderopvang en armoedebestrijding kunnen gelinkt worden aan cultuurbeleid. Het Agentschap Opgroeien van de Vlaamse Overheid informeert professionals (o.a. in kinderopvang) en beleid over de meerwaarde van 'cultuur voor de allerjongsten' en welke organisaties in Vlaanderen hier mee bezig zijn (Agentschap Opgroeien, n.d.b). In het kader van het BOA-decreet (Decreet Buitenschoolse Opvang en Activiteiten) – dat onder andere een samenwerking met naschoolse opvang opzet met als doel betekenisvolle activiteiten te integreren in deze werking- wordt ook gewerkt aan een nauwere samenwerking tussen de beleidsdomeinen cultuur, jeugd, sport, binnenlands bestuur en opgroeien en de VVSG (Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten)

(Departement Cultuur, Jeugd & Media, n.d.i; Agentschap Opgroeien, n.d.a). In het [Vlaams Actieplan voor Armoedebestrijding](#) (VAPA) is één van de beleidsmaatregelen het versterken van de cultuurparticipatie bij jonge kinderen (Departement Zorg, n.d.). Het algemene idee is om armoededrempels die cultuurparticipatie beperken zoveel mogelijk te verlagen (o.a. door het beter afstemmen van initiatieven zoals de UiTPAS⁵, VRIJUIT⁶ en Iedereen Verdient Vakantie⁷).

2.2.3. Cultuur- & onderwijsbeleid

De waarde van cultuur binnen onderwijs, werd bij de cognitieve waarde van cultuur reeds besproken (zie sectie 1.1.4). In de praktijk kan cultuur ingezet worden binnen onderwijs, maar ook andere vormen van samenwerkingen zijn mogelijk. In Vlaanderen bestaat al langer een samenwerking tussen de bevoegde ministers en administraties voor cultuur en onderwijs (Departement, Cultuur, Jeugd & Media, n.d.a). Belangrijke documenten in dat verband waren de conceptnota's '[Groei in Cultuur](#)' (2012) en '[Doorgroeien in Cultuur](#)' (2013) en de actieplannen '[Onderwijs en Cultuur: samen voor meer en beter](#)' (2016-2017) en '[Onderwijs en Cultuur: samen voor nog meer en beter II](#)' (2018-2019) waarin stappen werden gezet naar zo'n gezamenlijk beleid. Dergelijk gezamenlijk beleid is echter steeds sterk afhankelijk geweest van fluctuerende (politieke) aandacht. Structureel beleid of beleid op lange termijn voor cultuur en onderwijs ontbrak. Sinds 2024 onderschreven beide departementen het *UNESCO Framework for Culture and Arts Education*, wat als internationaal kader verder richtinggevend kan werken. Beide departementen werken momenteel, naar aanleiding van het Vlaams Regeerakkoord 2024-2029, aan een visienota over cultuureducatie en de samenwerking tussen beide beleidsdomeinen om de focus op de samenwerking met onderwijs verder te versterken.

Partnerschappen tussen cultuur en onderwijs kunnen bouwen aan een cultuur van samenwerking door het delen van middelen, kennis en expertise met het oog op de ontwikkeling en implementatie van artistieke leerplannen (Carlisle, 2011; Vermeersch &

⁵ De UiTPAS is een bovenlokale, digitale toegangspoort die de participatie aan cultuur-, sport- en jeugdactiviteiten voor alle Vlamingen bevordert. Het systeem is ontworpen om maatschappelijke betrokkenheid en inclusie te stimuleren, met speciale aandacht voor kansengroepen.

⁶ VRIJUIT is een initiatief dat zich richt op het vergroten van de vrijetijdsparticipatie van mensen in armoede. Het biedt financiële ondersteuning om deelname aan culturele activiteiten mogelijk te maken.

⁷ Iedereen Verdient Vakantie is een programma dat toeristische en recreatieve activiteiten toegankelijk maakt voor mensen in armoede. Door samenwerking met lokale besturen en organisaties wordt een breed scala aan activiteiten aangeboden.

Havermans, 2021). Beleid kan op verschillende manieren dergelijke samenwerkingen beïnvloeden. In het 'Creative Partnerships' project⁸ bleek bijvoorbeeld dat twee beleidskeuzes (een strikte scheiding van financieringsstromen en een tijdelijke projectmatige aanpak) er juist toe leidden dat de kloof met het reguliere curriculum werd vergroot (Hall & Thompson, 2007). Een gelijkaardig voorbeeld in Vlaanderen zijn de, ondertussen afgeschafte, dynamoPROJECTEN (Cultuurkuur, n.d.). Dit waren creatieve schoolprojecten waarin leerkrachten, leerlingen en minimum één externe (artistieke) partner – ondersteund door een subsidie (eenzijdig gefinancierd vanuit het domein Onderwijs) – een samenhangend en creatief traject instapten. Daarnaast benadrukt Carlisle (2011) dat, om tegemoet te komen aan de uiteenlopende noden van alle betrokkenen op het vlak van professionele ontwikkeling, het cruciaal is dat nationale en lokale subsidies die leraren hierin ondersteunen behouden blijven, of dat er nieuwe financieringsvormen worden opgezet. Voor het bevorderen van de positieve impact op de bredere samenleving, moeten beleidsmakers subsidies voor partnerschappen op het gebied van cultuureducatie ontwikkelen die gericht zijn op de ontwikkeling van culturele diversiteit tijdens de uren op school. Overheden die sociaal en creatief kapitaal willen bevorderen, dienen cultuureducatieve partnerschappen tussen scholen, hoger onderwijs en lokale gemeenschappen prioriteit te geven. Dit uiteraard zonder het bestaan van andere manieren van samenwerking te ondermijnen: structurele en langdurige samenwerkingsverbanden, beleidsafstemming en geïntegreerde strategieën zijn evenzeer nodig om te vermijden dat cultuur-onderwijspartnerschappen louter tijdelijk of projectmatig blijven.

Cultuureducatie wordt niet alleen gezien als een samenwerking tussen cultuur en onderwijs. Voorstanders gebruiken ook verschillende transformatieve argumenten om het bestaan van en de nood aan cultuureducatie te verantwoorden (Steigerwald, 2021). Betrokken (beleids)actoren verwijzen daarbij steeds vaker naar bredere maatschappelijke uitdagingen, waardoor cultuureducatie relevant wordt voor meerdere beleidsdomeinen.

Bovendien is het belangrijk te benadrukken dat het bevorderen van een culturele democratie in belangrijke mate verloopt via cultuureducatie (zie ook feitennota 1 en Porto Santo Charter, 2011). Cultuureducatie op school bereikt alle leerlingen en vormt zo een cruciaal instrument om sociale ongelijkheden in cultuurparticipatie te verkleinen. Onderzoek wijst uit dat zowel het formele onderwijs als extra-curriculaire activiteiten een positieve invloed hebben op de

⁸ Het 'Creative Partnerships' is een cultuurbeleidsprogramma in Engeland (2002–2011) dat kunstenaars en creatieve professionals structureel wil laten samenwerken in scholen met leerkrachten en leerlingen.

culturele beleving en perceptie van leerlingen, mits ze goed worden omkaderd en actieve betrokkenheid stimuleren (Beunen et al., 2016a; Siongers, 2017).

De argumenten kunnen ingedeeld worden in zes soorten transformatieve claims (Steigerwald, 2021):

- 1) Emancipatie en politiek: cultuureducatie bevordert politieke participatie van burgers
- 2) Publieksontwikkeling: cultuureducatie vergroot het cultureel publiek;
- 3) Sociale cohesie: cultuureducatie verhoogt cultuurparticipatie, wat sociale cohesie bevordert;
- 4) Onderwijsbeleid: cultuureducatie maakt deel uit van de algemene vorming in het onderwijs en draagt bij aan de holistische opleiding van leerlingen;
- 5) Individuele ontwikkeling: cultuureducatie ondersteunt persoonlijkheidsvorming en persoonsgerichte competenties;
- 6) Arbeidsmarkt: cultuureducatie bevordert competenties die cruciaal zijn op de arbeidsmarkt en aldus relevant voor de toekomstige loopbanen van leerlingen.

Recente internationale kaders, zoals het *UNESCO Framework for Culture and Arts Education*⁹ (2024) – dat oproept tot beleidsvorming waarbij cultuureducatie systematisch wordt opgenomen in onderwijs- en cultuurbeleid –, vullen deze visie verder aan. Zij benadrukken dat cultuureducatie ook kan en dient bij te dragen aan inclusie en gelijkheid, veerkracht en welzijn, duurzaamheid en ecologisch bewustzijn, interculturele dialoog en vrede, en kritisch en digitaal burgerschap (UNESCO, 2024). Daarmee wordt cultuureducatie niet enkel gezien als een instrument voor individuele ontwikkeling, maar ook als een hefboom voor maatschappelijke transformatie, rechtvaardigheid en duurzame ontwikkeling.

Deze elementen staan niet los van elkaar, maar worden vaak gecombineerd in ruimere beleids- en praktijkverantwoordingen. Die samenhang pleit ervoor cultuureducatie op de agenda van *alle* relevante beleidsdomeinen te zetten.

2.2.4. Cultuur- & sportbeleid

Sport kan in verschillende opzichten aansluiten bij de doelstellingen van cultuurbeleid. Wanneer lokale of stedelijke cultuurpolitiek inzet op sociale inclusie, burgerschap of gemeenschapsvorming, kan sport een belangrijke aanvullende rol spelen. Sportverenigingen dragen vaak een sterke lokale identiteit, historisch ingebedde betekenissen en een groot

⁹Een belangrijke kanttekening hierbij is dat dit *framework* een richtlijn of kaderdocument is. Het betreft hier geen onderzoeksrapport met empirisch bewijs.

bereik bij diverse bevolkingsgroepen, wat kansen biedt om sociale uitsluiting te verkleinen (Ekholm & Lindström Sol, 2020). Sport kan bovendien bijdragen aan intergenerationele verbinding, culturele diversiteit en lokale identiteitsontwikkeling (Arnaud, 2008). Ook op het vlak van gebiedsontwikkeling en stadsvernieuwing zijn er toenemende raakvlakken: zowel sport- als cultuurbeleid profileren zich de afgelopen decennia meer als katalysatoren van regeneratie (Coaffee, 2008), wat nieuwe mogelijkheden voor samenwerking creëert.

In Vlaanderen maken cultuur en sport deel uit van hetzelfde beleidsdomein (beleidsdomein Cultuur, Jeugd, Sport en Media (CJSM)), maar valt cultuur onder de verantwoordelijkheid van het Departement Cultuur, Jeugd & Media en is sport ondergebracht in het Agentschap Sport Vlaanderen (Sport Vlaanderen, n.d.; Vlaamse Overheid, n.d.a). Samenwerkingsverbanden tussen sport en cultuur komen onder meer tot uiting in transversale plannen zoals het [Vlaams Actieplan voor Armoedebestrijding](#) waarin onder andere ingezet wordt op de toegankelijkheid van zowel sport- als cultuurparticipatie voor mensen in armoede (Departement Zorg, n.d.) en het Strategisch Plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden en geïnterneerden (STRAP) dat inzet op sport- en cultuurprogramma's als zinvolle tijdsbesteding om gedetineerden te verbinden met de buitenwereld (Agentschap Justitie en Handhaving, 2023). Een concreet voorbeeld van samenwerking is de beheersovereenkomst die de Vlaamse Regering afsluit met publiq, en welke wordt ondertekend door de ministers bevoegd voor cultuur, jeugd en sport. Dit versterkt de gemeenschappelijke basis voor participatiebeleid en de afstemming tussen de domeinen. Verder kan ook de UiTPAS zowel bij cultuur- jeugd- als sportaanbod gebruikt worden (UiTPAS, n.d.; Vlaamse Overheid, n.d.c). UiTPAS is een spaar- en ruilprogramma voor elke Vlaming. Voor mensen in armoede is het bovendien een kortingsinstrument op ticketprijzen en lidgelden. UiTPAS werkt via een solidaire kostendeling, waarbij een pashouder 20% van de deelnameprijs betaalt, 40% wordt gedeeld door de organisator en 40% wordt teruggestort door het lokale bestuur naar de organisator. Afhankelijk of het lokaal bestuur ook als organisator beschouwd wordt, is haar bijdrage dus 80%. Iets minder dan de helft van deze participatiekosten zijn toe te wijzen aan sportaanbod (49%), 20% aan (socio-)cultureel aanbod, 9% aan jeugdaanbod, 6% aan scholenaanbod en 16% aan allerlei andere. Op Vlaams niveau komen de werkingsmiddelen voor het systeem en de coördinatie van het programma bij publiq vanuit cultuur.

2.2.5. Cultuur- & sociaal beleid

De sociale waarde van cultuur werd reeds besproken (zie sectie 1.1.2). Binnen cultuurbeleid is er – onder andere te zien in het gebruikte discours – een formele toewijding aan het idee van cultuur als regenerator voor **sociale inclusie** (Belfiore, 2002). Publieke uitgaven worden vaak

verantwoord als “investeringen” die positieve sociale verandering teweegbrengen en bijdragen aan het tegengaan van sociale uitsluiting. Meer dan in andere beleidsdomeinen, creëert dit een **bewijsdrang** voor cultuur als beleidsdomein. Cultuur als ‘**sociale versterker**’ is een veelvoorkomende legitimatie van cultuurbeleid in West-Europa (Caron, 2020). Tijdens de jaren 2000 formuleerden bijvoorbeeld vele Europese welvaartstaten hun cultuurbeleid met een groeiende aandacht voor sociale uitsluiting (Bishop, 2012; Kawashima, 2006).

Een concreet voorbeeld van cultuurbeleid als instrument voor sociale beleidsdoelstellingen is het ‘*Bookstart Göteborg*’ project in Zweden waarin medewerkers van de bibliotheek op huisbezoek gaan bij sociaal kwetsbare families en de ouders ondersteunen in het (leren) voorlezen aan hun kinderen (Lindström Sol & Ekholm, 2021). Dit programma, met als doel het promoten van inclusie en integratie in de gemeenschap, is een voorbeeld van hoe cultuur- en sociaal beleid samenwerken als praktijk van gemeentelijke welzijnsdiensten (en raakt bovendien, gezien de bevordering van taalontwikkeling, ook aan onderwijsbeleid).

Het inzetten van cultuurbeleid voor doelen in sociaal beleid, is niet vrij van **kritiek**. In zijn onderzoek stelt Newman (2013) dat wanneer musea en galerijen bijvoorbeeld ingezet worden voor bepaalde sociale (beleids)doelstellingen, dit geen voorspelbare en generaliseerbare effecten oplevert die eenvoudig kunnen worden gemeten, hoewel dat binnen het kader van New Public Management wel wordt verondersteld. De complexe manier waarop een publiek daar betrokken is, vraagt om een andere aanpak en kan door (de meetinstrumenten van) het huidige beleid niet volledig vastgelegd worden.

2.2.5. Cultuur- & migratie- en diversiteitsbeleid

Als cultuurbeleid iets wil betekenen op vlak van migratie en diversiteit dient het ook naar zichzelf te kijken. Zowel de cultuursector zelf (gevestigde, maar ook (meer) onafhankelijke culturele instellingen en organisaties) en het cultuurbeleid dienen een **discriminatiegevoelig perspectief** aan te nemen, willen zij de nodige fundamentele structurele veranderingen creëren om de “normaliteit” van diversiteit een plaats te geven in het veld van kunst en cultuur (Moser, 2020). Concreet houdt dit voor cultuurbeleid (en voor de sector zelf) een gedifferentieerde **beoordeling** in van hun **personeel** (actoren), **programma** (agenda) en **publiek**. Voor personeel kan dit bijvoorbeeld gaan om de diversificatie van management, werknemers en besluitvormende organen (selectiecomités, jury’s, adviesraden etc.). Op het vlak van programmatie zijn mogelijke startpunten: een kritische reflectie over de concepten kunst en cultuur, het identificeren en vermijden van discriminerende en racistische inhoud, diversificatie van kandidaten, gratis advies en ondersteuning voor beurskandidaten,

aanpassen van subsidierichtlijnen en financieringswetten, -criteria en -programma's, drempel-arme communicatie en bemiddeling, participatieve formats en co-creatie met gemeenschappen en het versterken van onafhankelijke scene(s) (o.a. herverdeling van financiële middelen en hulpbronnen). Qua publiek kunnen strategieën onder meer gericht zijn op het reduceren van ruimtelijke, economische, sociale etc. drempels, drempel-arme communicatie, uitbreiding van communicatiekanalen en continue samenwerking met gemeenschappen.

Cultuurbeleid moet niet alleen rekening houden met migratie in de samenleving, maar ook met **diversiteit in cultuur(vormen)** zelf. Het Unesco Verdrag betreffende de bescherming en de bevordering van de diversiteit van cultuuruitingen wil de pluriformiteit van het culturaanbod stimuleren en de verspreiding ervan bevorderen (Unesco, 2005). Sinds 2013, is België lid van de Conventie voor de bescherming en de bevordering van de diversiteit van cultuuruitingen (Vlaamse Unesco Commissie & Unesco Platform Vlaanderen vzw, n.d.). Één van de voorwaarden om cultuur divers te maken, is financiële gelijkheid tussen de verschillende vormen (Bedaux, 2023; Nederlandse Unesco Commissie, 2023). Ook de representatie en diversiteit aan kennis onder beoordelaars en beleidsmakers is cruciaal, aangezien het ontbreken van inzicht in culturele referentiekaders de beoordeling van een werk kan vertekenen, los van zijn feitelijke kwaliteit¹⁰.

Naast interne diversiteit en publieksbereik kan cultuur ook een **actieve bijdrage leveren aan het bredere beleidsdomein migratie en diversiteit**. Kunst en cultuur bieden mogelijkheden om dialoog te stimuleren, vooroordelen te doorbreken, sociale cohesie te versterken en de zichtbaarheid en stem van diverse gemeenschappen te vergroten (zie ook 2.2.5 en 1.1.2). De integratie van een cultuurperspectief in migratie- en diversiteitsbeleid kan bijvoorbeeld leiden tot cultuursensitieve projecten die inclusie bevorderen door verhalen en perspectieven zichtbaar te maken. Zo draagt cultuur bij aan bewustwording, integratie, empowerment van minderheidsgroepen en het zichtbaar maken van pluriforme culturele identiteiten.

2.2.7. Cultuur- & duurzaamheidsbeleid

Unesco (2022) benoemt het verbinden van cultuur en duurzame ontwikkeling als een “*untapped potential*”. Voornamelijk op het vlak van het teweegbrengen van veranderingen in *mindsets* en gedrag voor het aanpakken van de klimaatcrisis is er nog werk aan de winkel (Kamara, 2022). De **bijdrage van culturele en creatieve sectoren** om culturele resultaten te

¹⁰ Meer informatie hierover is terug te vinden in het feitendossier 'culturele democratie en inclusie'.

bevorderen, maatschappelijke veranderingen teweeg te brengen en hun economisch potentieel wordt wel breder erkend. Het benutten van het transformatieve potentieel van cultuur en creativiteit om bewustzijn te vergroten, klimaatactie te stimuleren en de overgang naar duurzamere modellen te versnellen daarentegen, vormt een belangrijke uitdaging voor de culturele en creatieve sectoren (Unesco, 2022). Ze moeten hun transitie naar duurzame culturele productie versnellen (Kamara, 2022).

Niet alleen de sector zelf, maar ook cultuurbeleid kan bijdragen aan duurzame ontwikkeling via vier mogelijke rollen (Duxbury et al., 2017). Ten eerste kan cultuurbeleid **culturele praktijken en rechten beschermen en in stand houden**. Cultuurbeleid treedt in deze rol op als regulator en beschermer. Deze rol omvat de combinatie van culturele praktijken en rechten van groepen enerzijds met het in stand houden van diverse culturele praktijken en omgevingen voor de toekomst anderzijds. Een tweede rol is het **groener maken van activiteiten en de impact van culturele organisaties en industrieën**, waarbij cultuurbeleid zowel een vertalende als politiek-strategische rol vervult. De productie en verspreiding van culturele uitingen via evenementen, producten, diensten etc., evenals de wijzen en gewoonten van culturele consumptie worden gecombineerd met milieuduurzaamheid (en mogelijks ook met sociale, culturele en economische¹¹ duurzaamheid). Als derde rol, kan cultuurbeleid het **bewustzijn vergroten en acties stimuleren op het gebied van duurzaamheid en klimaatverandering**. Cultuurbeleid gedraagt zich als animator en katalysator en combineert binnen deze rol artistieke en creatieve expressies (kunstwerken op zich en expliciet of (soms) impliciet geïnstrumentaliseerd) met, opnieuw, milieuduurzaamheid (en mogelijks ook met sociale, culturele en economische duurzaamheid). Het **bevorderen van 'ecologisch burgerschap'** is een laatste duurzame rol voor cultuurbeleid. Ze treedt op als opvoeder en promotor bij het verbinden van identiteit en creatieve expressie met geïntegreerde sociale, economische, culturele en milieudimensies. De uitdaging ligt in het verbinden en begeleiden van acties die ontstaan binnen verschillende, deels overlappende trajecten naar duurzame ontwikkeling.

Binnen Vlaanderen beschouwt het Vlaams Decreet Duurzame Ontwikkeling duurzame ontwikkeling als een inclusief, participatief en gecoördineerd proces (Vlaamse Overheid, n.d.b). Dit wil zeggen dat de bevoegde ministers van Cultuur, Jeugd en Media de nodige stappen moeten zetten om duurzaamheid binnen zijn/haar beleidsdomein te cultiveren. Vlaanderen kijkt ook naar verduurzaming aan de hand van de Agenda 2030 van de

¹¹ Economische duurzaamheid omvat het verlagen van economische kosten door te focussen op efficiënt gebruik van hulpbronnen.

Verenigde Naties, waar ook kunst en cultuur zouden opgenomen worden als één van de *Sustainable Development Goals* (SDG's) (Departement Kanselarij en Buitenlandse Zaken, n.d.).

2.2.8. Cultuur- & digitale transformatie en mediabeleid

Digitale transformatie biedt niet enkel technische, maar ook culturele en maatschappelijke mogelijkheden. Cultuurbeleid kan in deze context een transformatieve rol spelen door digitale innovatie te koppelen aan publieke waarden zoals toegankelijkheid, culturele diversiteit, creativiteit en kritisch burgerschap.

Digitaal cultuurbeleid is vaak nog een *work in progress*. Vele Europese landen hebben moeite hun ambities en de effectiviteit van genomen initiatieven op elkaar af te stemmen (Hylland & Primorac, 2024). Digitaal cultuurbeleid richt zich enerzijds op de digitale productie, verspreiding of consumptie van culturele uitingen, evenals op de onderdelen van andere beleidsdomeinen die hier invloed op hebben. Daarnaast groeit het besef dat digitale transformatie niet enkel gaat over technologische vernieuwing, maar ook kan bijdragen aan een meer inclusieve samenleving. Digitaal cultuurbeleid richt zich daarom tevens op het ontwikkelen van digitale tools die analoge cultuurbeleving versterken door participatiedrempels te slechten of inclusieve deelname te bevorderen. Digitale platformen kunnen kortings- of participatiesystemen beheren, zoals UiTPAS, waardoor sociaal-economisch kwetsbare groepen toegang krijgen tot cultuur. Digitale tools kunnen meertalige content aanbieden waardoor anderstaligen beter kunnen participeren en kunnen cultuurervaringen toegankelijker maken voor mensen met een beperking.

Europese landen krijgen te maken met gelijkaardige **uitdagingen** op (supra)nationaal cultuurbeleidsniveau. Desondanks, is er veel diversiteit wat betreft het nationaal cultuurbeleid van de lidstaten (op het vlak van publieke/private financiering, doelen en ambities, verdeling van verantwoordelijkheid tussen overheidsniveaus, grootte van land en populatie, welvaartsperspectief etc.). Duidelijk is dat landen nood hebben aan het innemen van een positie tegenover de uitdagingen die het digitaliseringsproces met zich meebrengt voor cultuur en cultuurbeleid.

Ook de **Vlaamse cultuursector en het cultuurbeleid** zoeken hun plaats in het digitale tijdperk (De Voldere et al., 2021). Een beleidsevaluatie uit 2021 wees op de nood aan **structurele samenwerking** en **cross-sectorale partnerschappen** om fragmentatie tegen te gaan.

Sindsdien werden belangrijke stappen gezet. De strategische visienota '[Naar een slagkrachtige cultuursector in digitale tijden](#)' (2022) plaatst de digitale transformatie van het culturele ecosysteem centraal, met aandacht voor raakvlakken met jeugd, media, sport, onderwijs en

lokaal bestuur (Departement Cultuur, Jeugd en Media, 2022). Drie kernorganisaties – meemoo¹², publiq¹³ en Cultuurconnect – krijgen hierin een regierol, ondersteund door Digitaal Vlaanderen. De nota benoemt zeven oplossingsgebieden die richtinggevend zijn voor de sector, van digitale contentcreatie en duurzame financiering tot internationale netwerking en digitale innovatie.

In april 2024 werd dit verder uitgewerkt in het '[Ontwerpprogramma Digitale Transformatie van de Cultuursector 2025–2029](#)', dat de strategische lijnen uit de visienota verder concretiseert. Dit programma legt de nadruk op **collectieve processen en gedeelde digitale dienstverleningen** die op grote schaal kunnen uitgerold worden, en benadrukt dat digitale transformatie **geen doel op zich is**, maar een middel om de cultuursector duurzaam, inclusief en toekomstbestendig te maken. Het programma vertrekt vanuit vier strategische pijlers: verbreden en verdiepen van cultuurparticipatie, creëren van een digitale schatkamer, digitale verbindingen binnen en buiten de sector, en continu leren en innoveren. Binnen deze pijlers krijgt cultuurbeleid een duidelijke transformatieve rol: het stimuleert innovatie en samenwerking, bevordert toegang tot cultuur via digitale middelen, en verbindt culturele, maatschappelijke en technologische domeinen. In nauwe samenwerking met mediabeleid kan het bovendien bijdragen aan digitale geletterdheid en een meer democratische informatiecultuur.

2.2.9. Cultuur- & ruimtelijke ordening en stadsontwikkelingsbeleid

Een *good governance practice* bij ruimtelijke culturele planning is het expliciet vermelden van de gehanteerde normen en doelstellingen (Markusen & Gadwa, 2010). Vaak doen actoren in culturele planning beroep op gelijkheidsnormen en benadrukken ze het belang van gelijke toegang tot cultuur voor iedereen. Ook in Vlaanderen wordt op ruimtelijk vlak deze norm gehanteerd en wil men inzetten op volledige gebiedsdekking zodat cultuur voor iedereen – ook in de landelijke gebieden – bereikbaar is (Crevits, 2024). Bijkomend wordt via verschillende subsidie-instrumenten ingezet op het realiseren van de doelstellingen van het Bovenlokaalcultuurdecreet van 8 maart 2024 (Departement Cultuur, Jeugd & Media, 2024). Dit decreet heeft als doel een kwalitatieve, duurzame, diverse en geïntegreerde bovenlokale

¹² Meemoo is een vzw die zich met steun van de Vlaamse overheid inzet voor de digitale archiefwerking van organisaties in cultuur, media en overheid. <https://meemoo.be/nl/meemoo-een-visie-voor-de-toekomst-en-het-verleden>

¹³ Publiq is een vzw die stimuleert om actief deel te nemen aan cultuur, sport en vrije tijd. Ze maken informatie toegankelijk, inspireren en helpen drempels weg te nemen. <https://www.publiq.be/nl/over-publiq>

cultuurwerking uit te bouwen, stimuleren, optimaliseren en participatie te bevorderen. De Vlaamse overheid wil zo intergemeentelijke samenwerkingsverbanden stimuleren en cultuur zo breed mogelijk verankeren (Crevits, 2024). Op stedelijk (gemeentelijk) niveau moet deze gelijkheidsnorm dan verder uitgewerkt worden, bijvoorbeeld in termen van wie voordelen zal ondervinden van een bepaald voorstel, welke groepen benadeeld worden en hoe zij daarvoor gecompenseerd zullen worden (Markusen & Gadwa, 2010).

Naast de ruimtelijke ordening van cultuur, kan cultuurbeleid ook een impact hebben op stadsontwikkeling. Wanneer het gaat over het integreren van deze beleidsdomeinen, is ‘*creative cities*’ een centraal begrip om dit te bewerkstelligen en verantwoorden (Grodach, 2017). Het is een beleidsstrategie die cultuur en creativiteit inzet als motor voor stedelijke ontwikkeling. Dergelijke creatieve stadspolitiek wordt soms bekritiseerd vanwege de neoliberale ondertoon. Ze wordt verweten te eenzijdig te focussen op economische groei, vastgoedontwikkeling en *city branding* en te leiden naar gentrificatie en ongelijkheid. Een tegenbeweging die zich meer focust op inclusieve stedelijke ontwikkeling is ‘*creative city making*’ die het *creative city*-denken probeert te hervormen. De nadruk ligt op *creative placemaking* (kunst en cultuur inzetten voor gemeenschapsontwikkeling) en *urban manufacturing* en *the maker movement* (kleinschalige stedelijke productie inzetten voor het versterken van culturele productie en lokale werkgelegenheid).

3. Randvoorwaarden voor transformatieve kracht

Zaken zoals effecten van beleidsmaatregelen (bijvoorbeeld invloed van subsidies) en de beleidscondities waaronder interventies (niet) werken, zijn in deze nota, maar ook binnen onderzoek in het algemeen, eerder afwezig. Zowel binnen het cultuurbeleid als daarbuiten is er **nood aan meer beleidsevaluatieonderzoek**. Om de transversale kracht van cultuurbeleid – maar dit geldt voor elk beleidsdomein – in kaart te brengen, is het essentieel dat vanaf het moment van implementatie er ook een meting gebeurt en men dus beleidsevaluatieonderzoek inzet bij de opzet van transversaal beleid.

“*Culture acts as a vector that crosscuts through all policy areas*” (Culture Action Europe, 2024, p. 3)

De cultuursector is relevant voor verschillende beleidsdomeinen, maar moet ook op zichzelf sterk in haar schoenen staan opdat ze kan werken als *enabler* voor andere sectoren (Culture Action Europe, 2024). Er is dus, eerst en vooral, nood aan een afzonderlijk financieringsprogramma om cultuur te ondersteunen, en dit op de verschillende beleidsniveaus (EU, nationaal, regionaal en lokaal). Vervolgens zouden culturele activiteiten

binnen de ‘*cross cutting dimension*’ gefinancierd moeten worden door financieringsbronnen die afkomstig zijn uit de begrotingen van de betrokken beleidsdomeinen.

In Vlaanderen zijn cross-sectorale projecten actief. Deze brengen bijvoorbeeld cultuur- en gezondheids- of welzijnsorganisaties (bv. Art.is.t.Care¹⁴ en Kunst op Verwijzing¹⁵), sportorganisaties (bv. ASFALT¹⁶) of duurzaamheidsorganisaties (bv. Green Museum¹⁷, DEMO EUROPE¹⁸) samen. Op het vlak van beleid kunnen Vlaamse cultuurorganisaties een gerichte subsidie aanvragen voor een innovatief partnerproject dat ze opzetten met partners uit andere sectoren (Departement Cultuur, Jeugd en Media, n.d.c). Het idee is dat dergelijke samenwerkingen deuren openen voor de cultuursector naar nieuwe domeinen en ruimte bieden om actuele thema's en vraagstukken te verkennen, waardoor ze uit hun comfortzone treden en samen hun grenzen verleggen. Dit zou innovatieve spill-over effecten creëren en de brede culturele sector versterken. Een ander voorbeeld is de mogelijkheid om ‘transdisciplinaire en cross-sectorale kunsten’ als hoofddiscipline aan te duiden voor projectaanvragen binnen het kader van het Kunstendecreet (Departement Cultuur, Jeugd & Media, n.d.d). Ook binnen het decreet sociaal-cultureel volwassenenwerk (Departement Cultuur, Jeugd & Media, n.d.e), de subsidielijnen voor projecten in kader van het bovenlokaalcultuurdecreet (Departement Cultuur, Jeugd & Media, n.d.g) en het subsidiereglement ‘Stimuleringsinstrument Kunst in Opdracht in de Publieke Ruimte’ (Departement Cultuur, Jeugd & Media, n.d.f) zijn transversale en cross-sectorale elementen aanwezig. Op deze manier ligt het initiatief en de inspanning (administratief, tijdsgebonden etc.) in de praktijk echter nog steeds bij de cultuursector zelf.

¹⁴ Art.is.t.Care is project dat de wereld van kunst en zorg binnen de muren van het woonzorgcentrum met elkaar verbindt. <https://demos.be/blog/artistcare-een-project-tussen-kunst-en-zorg>

¹⁵ Kunst op Verwijzing is een traject met kunst en cultuur dat deelnemers op weg wil zetten naar meer levensplezier, welbevinden en levenskwaliteit via de spiegel van de kunst. <https://www.kunstopverwijzing.be/>

¹⁶ ASFALT is een meerdaags gratis stadsfestival in Gent dat de straatcultuur (freerunners, straatartiesten, skaters, rappers etc.), wil bevorderen. <https://toerismevlaanderen.be/nl/events/asfalt>

¹⁷ Green Museum vergroot het bewustzijn van en ondersteunt musea in Brussel bij hun transitie naar duurzamer beheer en cultureel toerisme. <https://www.brusselmuseums.be/nl/onze-projecten/green-museum>

¹⁸ DEMO is een project van grensoverschrijdende samenwerking tussen Frankrijk en België rond duurzame ontwikkeling binnen de sector van de hedendaagse muziek. <https://demo-europe.eu/nl/homepage/>

4. Referenties

- Agentschap Justitie en Handhaving. (2023). Vlaams strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden en geïnterneerden 2020-2025 bis. https://assets.vlaanderen.be/image/upload/v1707121928/STRAP_2020_2025_BIS_DEF_wpu2ug.pdf
- Agentschap Opgroeien (n.d.a). *Buitenschoolse Opvang en Activiteiten – Toelichting cultuursector. 2025_05_28 Cultuur en BOA-gecomprimeerd.pdf*
- Agentschap Opgroeien. (n.d.b). *Cultuur voor de allerjongsten.* <https://www.opgroeien.be/kennis/themas/cultuur-voor-de-allerjongsten>
- Arnaud, L. (2008). Identity as a project: art and sport in the service of urban development policies. *International Journal of Cultural Policy*, 14(4), 431-444.
- Artelt, C., J. Baumert, E. Klieme, M. Neubrand, M. Prenzel, U. Schiefele, W. Schneider, et al. (2001). *PISA 2000. Zusammenfassung zentraler Befunde.* Max-Planck-Institut für Bildungsforschung.
- Bedaux, L. L. (2023, 16 november). *Maak Cultuurbeleid dat recht doet aan de diversiteit in Nederland.* <https://unesco.nl/artikel/maak-cultuurbeleid-dat-recht-doet-aan-de-diversiteit-in-nederland>
- Belfiore, E. (2002). Art as a means of alleviating social exclusion: Does it really work? A critique of instrumental cultural policies and social impact studies in the UK. *International Journal of Cultural Policy*, 8(1), 91-106. <https://doi.org/10.1080/102866302900324658>
- Bishop, C. (2012). *Artificial Hells: Participatory Art and the Politics of Spectatorship.* Verso.
- Carlisle, K. (2011). Arts Education Partnerships: Informing Policy through the Development of Culture and Creativity within a Collaborative Project Approach. *Arts Education Policy Review*, 112, 144-148. <https://doi.org/10.1080/10632913.2011.566088>
- Caron, B. (2020). Heeft cultuur een maatschappelijke rol en is deze evident democratiserend of niet?. *De Uil van Minerva*, 33(1), 5-12.
- Coaffee, J. (2008). Sport, culture and the modern state: emerging themes in stimulating urban regeneration in the UK. *International journal of cultural policy*, 14(4), 377-397. <https://doi.org/10.1080/10286630802445856>
- Crevits, H. (2024). *Beleidsnota 2024-2029 Binnenlands Bestuur en Stedenbeleid.* <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/70751>
- Culture Action Europe. (2024). Position paper on Culture, Health and Well-being. <https://cultureactioneurope.org/wp-content/uploads/2024/09/Culture-Health-and-Well-being-Position-Paper--Member-Consultation.pdf>
- Cultuurkuur. (n.d.). *dynamoPROJECT.* <https://www.cultuurkuur.be/dynamoproject>
- Departement, Cultuur, Jeugd & Media. (n.d.a). *Cultuur en onderwijs.* <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/cultuureducatie/cultuur-en-onderwijs>
- Departement Cultuur, Jeugd & Media. (n.d.b). *Digitale transformatie – visie en beleid.* <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/digitale-transformatie/visie-en-beleid>
- Departement Cultuur, Jeugd & Media. (n.d.c). *Innovatieve partnerprojecten.* <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/cultuur-en-economie/innovatieve-partnerprojecten>
- Departement Cultuur, Jeugd & Media. (n.d.d). *Projectsubsidies Kunsten.* <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/kunsten/subsidies-kunsten/projectsubsidies-kunsten>

Departement Cultuur, Jeugd & Media. (n.d.e). *Regelgeving sociaal-cultureel volwassenenwerk*. <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/sociaal-cultureel-volwassenenwerk/regelgeving-sociaal-cultureel-volwassenenwerk>

Departement Cultuur, Jeugd & Media. (n.d.f). *Stimuleringsinstrument Kunst in Opdracht in de Publieke Ruimte*. <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/platform-kunst-opdracht/kennisontwikkeling/stimuleringsinstrument-kunst-opdracht-de-publieke-ruimte>

Departement Cultuur, Jeugd & Media. (n.d.g). *Subsidies Bovenlokaal cultuurdecreet van 8 maart 2024*. <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/bovenlokale-cultuur/subsidies-bovenlokaalcultuurdecreet-van-8-maart-2024>

Departement Cultuur, Jeugd & Media. (n.d.h). *Uitvoering Lokaal Cultuurbeleid*. <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/lokaal-cultuurbeleid/uitvoering-lokaal-cultuurbeleid>

Departement Cultuur, Jeugd & Media. (n.d.i). *Wat is BOA?*. <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/cultuureducatie/cultuur-en-boa/wat-boa>

Departement Cultuur, Jeugd & Media. (2022). *Naar een slagkrachtige cultuursector in digitale tijden – Een visie op de digitale transformatie van de cultuursector*. <https://www.vlaanderen.be/cjm/sites/default/files/2022-12/VR%202022%202312%20DOC.1582-2BIS%20Visienota%20digitalisering%20cultuursector%20-%20bijlage.pdf>

Departement Cultuur, Jeugd & Media. (2024). *Bovenlokaal Cultuurdecreet van 8 maart 2024*. <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/bovenlokale-cultuur/regelgeving-bovenlokale-cultuur/bovenlokaalcultuurdecreet-van-8-maart-2024>

Departement Kanselarij en Buitenlandse Zaken. (n.d.). *SDG Wegwijzer – Vlaanderen verduurzamen met de agenda 2030 van de Verenigde Naties*. <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/68906>

Departement Zorg. (n.d.). *Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2025-2029*. <https://themis.vlaanderen.be/files/c9c1e390-9a00-11f0-9b44-3797f8128cc9/download?name=VR%202025%202609%20DOC.0850-2%20VAPA%20-%20bijlage%20BIS.pdf&content-disposition=inline>

De Voldere, I., Janssens, J., Durinck, E., Truyen, F., & Masschelein, A. (2021). *Onderzoek naar een optimaal instrumentarium in functie van de digitale transformatie van de cultuursector*. IDEA Consult, in opdracht van Departement, Cultuur, Jeugd & Media.

Dow, R., Warran, K., Letrondo, P., & Fancourt, D. (2023). The arts in public health policy: progress and opportunities. *Lancet Public Health*, 8(2), 155-160.

Duxbury, N., Kangas, A., & De Beukelaer, C. (2017). Cultural policies for sustainable development: four strategic paths. *International Journal of Cultural Policy*, 23(2), 214-230. <https://doi.org/10.1080/10286632.2017.1280789>

Ekholm, D., & Lindström Sol, S. (2020). Mobilising non-participant youth: using sport and culture in local government policy to target social exclusion. *International Journal of Cultural Policy*, 26(4), 510-523.

European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, Culture and health (2025). *Culture and Health Time to Act*. Publications Office of the European Union, 2025, <https://data.europa.eu/doi/10.2766/0432398>.

Fortier, J. P., & Coulter, A. (2021). Creative cross-sectoral collaboration: a conceptual framework of factors influencing partnerships for arts, health and wellbeing. *Public health*, 196, 146-149.

Goemaere, H., Spruyt, B., & Siongers, J. (2025a). *Waarde van cultuur – De gezondheidswaarde van cultuur*. Kenniscentrum Cultuuronderzoek.

- Goemaere, H., Spruyt, B., & Siongers, J. (2025b). *Waarde van cultuur – De sociale waarde van cultuur*. Kenniscentrum Cultuuronderzoek.
- Grodach, C. (2017). Urban cultural policy and creative city making. *Cities*, 68, 82–91. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2017.05.015>
- Hall, C., & Thomson, P. (2007). Creative partnerships? Cultural policy and inclusive arts practice in one primary school. *British educational research journal*, 33(3), 315–329. <https://doi.org/10.1080/01411920701243586>
- Hylland, O. M., & Primorac, J. (2024). *Digital transformation and cultural policies in Europe*. Routledge.
- Janssens, J., & Boogaarts, I. (2024, 19 januari). Veldtekening Internationaal Cultuurbeleid (in opdracht van Departement Cultuur, Jeugd & Media). IDEA Consult. <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/63399>.
- Kamara, Y. (2022). Culture and sustainable development: a still untapped potential. In *Reshaping policies for creativity: addressing culture as a global public good* (pp. 209–235). Unesco. <https://www.unesco.org/reports/reshaping-creativity/2022/en>
- Kawashima, N. (2006). Audience Development and Social Inclusion in Britain. *International Journal of Cultural Policy* 12(1), 55–72. <https://doi.org/10.1080/10286630600613309>
- Lindström Sol, S., & Ekholm, D. (2021). Integrating cultural and social policy through family home visits in suburban areas of exclusion: examining the rationalities of Bookstart Göteborg. *International Journal of Cultural Policy*, 27(7), 952–966. <https://doi.org/10.1080/10286632.2020.1860031>
- Markusen, A., & Gadwa, A. (2010). Arts and Culture in Urban or Regional Planning: A Review and Research Agenda. *Journal of Planning Education and Research*, 29(3), 379–391.
- Moser, A. (2020). Cultural Management and Policy in the “Migration Society”: Inequalities and starting points for a critical reorientation. *European Journal of Cultural Management & Policy*, 10(1), 4–18.
- Nederlandse Unesco Commissie. (2023). *On(ver)vangbaar – De innovatieve kracht van the culture*. <https://unesco.nl/sites/default/files/2023-11/Advies-the-Culture.pdf>
- Newman, A. (2013). Imagining the social impact of museums and galleries: interrogating cultural policy through an empirical study. *International Journal of Cultural Policy*, 19(1), 120–137. <https://doi.org/10.1080/10286632.2011.625419>
- O’Connor, J. (2025). Rethinking the foundations: Global cultural policy at the crossroads. *European Journal of Cultural Studies*, 0(0), 1–18. <https://doi.org/10.1177/13675494251337934>
- Prenzel, M., J. Baumert, W. Blum, R. Lehmann, D. Leutner, M. Neubrand, R. Pekrun, H.-G. Rolff, J. Rost, and U. Schiefele. (2003). PISA 2003. Ergebnisse des zweiten internationalen Vergleichs. Zusammenfassung.
- Rodriguez, A. K., Kuo, J. L., Sanhueza, C., Carroll, G. D., Pyche, C., Morgan-Daniel, J., Hack, G., & Sonke, J. (2025). A scoping review of arts in mental health policy in the United States. *Frontiers in Public Health*, 13, 1562990.
- Sport Vlaanderen. (n.d.). *Beleid sport en inclusie*. <https://www.sport.vlaanderen/sport-en-inclusie/beleid-sport-en-inclusie/>
- Steigerwald, C. (2021). Shaping cultural policy discourse in Germany: the case of ‘Cultural Education’. *International Journal of Cultural Policy*, 28(1), 89–106. <https://doi.org/10.1080/10286632.2021.1893314>
- UiTPAS. (n.d.). *Wat is UiTPAS?*. <https://www.uitpas.be/wat-is-uitpas>

- UNESCO. (2005). *Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions*. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-protection-and-promotion-diversity-cultural-expressions>
- UNESCO. (2022). *Culture and sustainable development: a still untapped potential*. <https://www.unesco.org/reports/reshaping-creativity/2022/en/culture-sustainable-development-still-untapped-potential>
- UNESCO. (2024). *UNESCO Framework for Culture and Arts Education*. https://www.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2024/02/WCCAE_UNESCO%20Framework_EN_o.pdf
- UNESCO. (2025). *UNESCO Global Report on Cultural Policies – Culture: The missing SDG*. <https://doi.org/10.58337/REJU6051>
- Verhoeven, J., Spruyt, B., & Siongers, J. (2024a). *Waarde van cultuur – De economische waarde van cultuur*. Kenniscentrum Cultuuronderzoek.
- Verhoeven, J., Spruyt, B., & Siongers, J. (2024b). *Waarde van cultuur – Inleiding*. Kenniscentrum Cultuuronderzoek.
- Vermeersch, L. & Havermans, N. (2021). *Cultuureducatie in de vrije tijd. Een tweede veldtekening*. HIVA - KU Leuven. <https://lirias.kuleuven.be/3483687?limo=0>
- Vermeersch, L., Siongers, J., & Spruyt, B. (2024). *Deelnemersonderzoek sociaal-cultureel volwassenenwerk – De waarde en betekenis van deelname voor de participant, samenvatting*. KULEuven & HIKA, Onderzoeksinstituut voor Arbeid en Samenleving.
- Vestheim, G. (1994). Instrumental cultural policy in Scandinavian countries: a critical historical perspective. *International Journal of Cultural Policy*, 1(1), 57-71. <https://doi.org/10.1080/102866394.09357969>
- Vlaamse Codex. (2023). *Decreet tot structurele subsidiëring van kernorganisaties om de digitale transformatie van de cultuursector aan te sturen*. <https://codex.vlaanderen.be/Zoeken/Document.aspx?DID=1038625¶m=inhoud>
- Vlaamse Overheid. (n.d.a). *Beleidsdomein Cultuur, Jeugd, Sport en Media*. <https://www.vlaanderen.be/organisaties/administratieve-diensten-van-de-vlaamse-overheid/beleidsdomein-cultuur-jeugd-sport-en-media>
- Vlaamse Overheid. (n.d.b). *Het Vlaamse beleid voor duurzame ontwikkeling*. <https://www.vlaanderen.be/uw-overheid/beleid/het-vlaamse-beleid-voor-duurzame-ontwikkeling>
- Vlaamse Overheid. (n.d.c). *UiTPAS*. <https://www.vlaanderen.be/uitpas>
- Vlaamse Unesco Commissie & Unesco Platform Vlaanderen vzw. (n.d.). *Cultuur – Diversiteit van cultuuruitingen bevorderen*. <https://www.unesco-vlaanderen.be/themas/cultuur>
- World Health Organization (WHO) (2019). *Intersectoral action: the arts, health and well-being*. <https://iris.who.int/items/b4d5f00d-119e-4464-8e30-b676d399fd53>